

تفسیر آیات مربوط به همسران پیامبر ﷺ با تأکید بر شبهات نوپدید

أباذر جعفری*

چکیده

قرآن کریم در راستای هدایت انسان در مسیر تعالی و رشد، از پرداختن به مباحث مرتبط با این موضوع فروگذار نکرده است. در این میان برخی شبهه‌کنندگان، پاره‌ای از مباحث قرآنی را غیر ضروری و بی‌تأثیر در هدایت انسان می‌دانند. به‌گمان آنها طرح این مباحث در قرآن، نشانه برساختگی و غیرالهی بودن قرآن است. آیات مربوط به ازدواج پیامبر اکرم ﷺ و ذکر همسران ایشان در قرآن از جمله این موارد است. از نظر این افراد، ذکر همسران پیامبر ﷺ در قرآن، معلول و بر اساس علاقه مفرط پیامبر ﷺ نسبت به آنان تحلیل شده و پیرو این تحلیل، برساختگی قرآن از سوی پیامبر ﷺ و تأثیر هواوهوس ایشان در آیات قرآن، استنتاج گردیده است. این ادعا در حالی است که هیچ ذکر مستقیم و نامی از هیچ‌یک از همسران پیامبر ﷺ در قرآن نیامده است و همه آیاتی که ادعاشده به زندگی خصوصی حضرت می‌پردازد، در مقام بیان معارفی عمومی برای هدایت بشر، بیان احکام عمومی همسران و بایسته‌هایی از زندگی مشترک زناشویی، ذکر حقوق و احکام خاص پیامبر ﷺ و همسران ایشان و تبیین الگوی جامع از شخصیت نبوی در عرصه‌های مختلف زندگی بشری از جمله زندگی خانوادگی است. با نادرست بودن ادعای خصوصی بودن آیات مربوط به همسران پیامبر ﷺ ادعای مبتنی بر آن در برساخته‌بودن قرآن کریم نیز ابطال می‌گردد.

واژگان کلیدی

شبهات قرآنی، همسران پیامبر ﷺ، ازدواج‌های پیامبر ﷺ.

abazarjafari@gmail.com
تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۷/۱۲

*. دانش‌آموخته دکتری مدرسی قرآن و متون اسلامی دانشگاه معارف اسلامی.
تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۲/۲۵

طرح مسئله

از نظر مسلمانان، قرآن کریم آخرین کتاب الهی و معجزه نبوت آخرین فرستاده خدای متعال است. این کتاب برای هدایت بشر نازل شده و تمامی آیات آن بیانگر مسیر سعادت و رشد انسان است. تقسیم‌بندی‌های مختلفی برای آیات قرآنی ارائه شده است؛ مانند تقسیم آیات قرآن از زمان نزول؛ به آیات مکی و مدنی یا از نظر محتوا؛ به آیات اعتقادی، اخلاقی و فقهی. همچنین موضوعات طرح شده در این کتاب شریف نیز متنوع است؛ مانند بیان اوصاف الهی، دستورات اخلاقی یا عبادی، توصیفات از قیامت و احوال مؤمنان و کافران در آن روز، اشاراتی به خلقت زمین و آسمان و شگفتی‌های طبیعت، اشارات تاریخی به سرگذشت انبیاء و اقوام گذشته، بیان برخی حوادث عصر نزول قرآن و حتی آشکار ساختن چهره منافقان برای پیامبر اسلام ﷺ. برخی از آیات قرآن کریم نیز با محوریت شخص نبی مکرم اسلام ﷺ و مسائل مربوط به ایشان از جمله برخی ازدواج‌های ایشان، نکاتی در مورد مسائل مربوط به رفتار همسران ایشان با پیامبر ﷺ یا رفتار سایر مردم در ارتباط با همسران پیامبر یا احکام پوشش ایشان می‌باشد.

طرح مسائل مربوط به پیامبر اسلام ﷺ و همسران ایشان در قرآن کریم از سوی برخی مخالفان اسلام، به‌عنوان طرح مسائل شخصی و غیر مرتبط با هدایت بشر تحلیل شده است، از جمله شخصی با نام مستعار دکتر سها در کتاب پر ورق خود با عنوان *تقدّم قرآن*، با اشاره به برخی از آیات قرآن، این آیات را در مورد مسائل خصوصی پیامبر ﷺ و همسران ایشان دانسته است. وی مدعی شده که ذکر این آیات در قرآن، برخاسته از حسن زن دوستی و امیال شهوانی است و نقش و تأثیری در هدایت انسان‌ها ندارد. (سها، ۱۳۹۳: ۴۴۲) سها در ادامه نتیجه گرفته است که کتابی که مسائل خصوصی و شخصی در آن طرح شده باشد، الهی نبوده و بر ساخته شخص محمد بن عبدالله ﷺ است. (سها، ۱۳۹۳: ۴۲۷)

با توجه به باور مسلمانان در الهی بودن قرآن کریم و هدایت‌بخش بودن همه آیات این معجزه جاوید، بررسی ادعای مخالفان در زمینه نقش نداشتن برخی آیات قرآن در هدایت ضروری است. در این خصوص با تأکید بر شبهات دکتر سها در کتاب *تقدّم قرآن* به بررسی آیات مربوط به ازدواج‌ها و مسائل خانوادگی پیامبر ﷺ در قرآن پرداخته و جایگاه این آیات در کارکرد هدایتی قرآن کریم مورد بررسی قرار می‌گیرد.

پیشینه بحث

مخالفت با قرآن کریم و اشکال‌تراشی در الهی بودن این کتاب آسمانی، در نخستین سال‌های نزول این کتاب شریف، سابقه دارد. مشرکان، قرآن را شعر و پیامبر ﷺ را شاعر یا قرآن را سحر و آورنده آن

را ساحر می‌خواندند. (أنعام / ۷؛ هود / ۷؛ انبیاء / ۳؛ صافات / ۱۵؛ أحقاف / ۷؛ مدثر / ۲۴؛ یونس / ۲؛ ص / ۴؛ ذاریات / ۵۲) قرآن کریم خود به صراحت به پاسخ مشرکان در این زمینه پرداخته است و در آیات متعدد شعر یا سحر بودن قرآن را نفی کرده (حاقه / ۴۱ و ۴۲) و حتی به شبهاتی همانند اقتباس قرآن از افراد دیگر پاسخ داده است. (نحل / ۱۰۳) قرآن کریم حتی درخواست برخی از اهل کتاب از پیامبر ﷺ را مطرح کرده که خواستار فرو آمدن کتابی از آسمان بر ایشان بودند. این درخواست آنان، می‌تواند بیانگر تشکیک ایشان در آسمانی بودن آیات قرآن باشد. البته قرآن به این مسئله نیز پاسخ گفته و کار اهل کتاب را در این زمان و عصر موسی ﷺ بهانه‌جویی برای ایمان نیاوردن دانسته است. (نساء / ۱۵۳؛ إسرائ / ۹۳) بعدها و با گسترش اسلام نیز برخی مسیحیان و اهل کتاب در الهی بودن قرآن تشکیک کرده و این ادعا را طرح کردند که پیامبر ﷺ قرآن را از کتب پیشین یا ادبیات، امثال و فرهنگ زمان خویش یا حتی منابع دیگری أخذ کرده و در قالب کتابی جدید گردآورده است. این ادعا از سوی اندیشمندان مسلمان و حتی برخی مستشرقان مورد بررسی و نقد قرار گرفته است.^۱

در این میان ادعای دیگر نیز مطرح گردیده که با استناد به خصوصی بودن برخی آیات قرآن کریم، در الهی بودن قرآن کریم، تشکیک شده است. این ادعا در آثار برخی روشنفکران غرب‌زده طرح شده است. علی دشتی (۱۳۶۰ ش) در کتاب *بیست و سه سال رسالت*، این ادعا را مطرح کرده است که قرآن به مسائل خصوصی پیامبر اسلام ﷺ پرداخته است و از طرح این مسائل در قرآنی که ادعای شریعت ابدی برای همه انسان‌ها دارد، اظهار شگفتی می‌کند. (دشتی، بی‌تا؛ ۲۲۴) پس از او شجاع‌الدین شفا (۱۳۸۹ ش) این شبهه را در قالب سؤال مطرح می‌کند که «اگر قرآن پیام آسمانی برای همه مردمان و برای همه دوران‌هاست، چگونه مسائلی را که از لحاظ زمانی و مکانی تنها به امور معینی از زندگی روزمره پیغمبر اختصاص دارند، می‌تواند در آن طرح شده باشد.» وی حتی آیاتی مانند سوره کوثر را نیز شخصی و مختص پیامبر ﷺ دانسته است. (شفا، ۱۳۷۸: ۴۹) در سال‌های اخیر نیز دکتر سها با تکرار مصادیق ادعای دشتی و برخی موارد که خود بدان افزوده، این شبهه را تقویت کرده است. (سها، ۱۳۹۳: ۴۴۸ - ۴۱۵)

سها در این زمینه مدعی است:

آیات بسیاری اختصاص به زنان و کنیزان محمد دارد ... ذکر این همه آیه جنسی در مورد روابط خصوصی زناشویی محمد و زنان او در قرآن نشانگر خوی شهوت‌پرستی شدید محمد است به‌نحوی که قادر نبوده است از ذکر معشوقه‌هایش در قرآن صرف‌نظر کند. (سها، ۱۳۹۳: ۴۲۷)

۱. در این زمینه آثار متعددی قابل مراجعه است از جمله؛ رضوان، ۱۴۱۳.

ده‌ها آیه قرآن به ریز امور خصوصی محمد با زنانش می‌پردازد که بیشترشان ارزشی برای دیگران و نسل‌های آتی ندارد. (سها، ۱۳۹۳: ۴۴۲)

بنا به گفته سها در مقدمه کتاب *تقدیر قرآن* هدف اصلی وی در این کتاب آن است که الهی بودن، قرآن کریم را زیر سؤال ببرد. (سها، ۱۳۹۳: ۲۹) از همین رو در تمامی مباحث کتاب خود، سعی دارد آیات قرآن را بر این اساس تفسیر کند و به خواننده این حس را القاء کند که قرآن برای رفع نیازها و برآوردن خواسته‌های پیامبر ﷺ نگاشته شده است. وی از این طریق کارکرد هدایت‌گری قرآن را زیر سؤال برده و الهی بودن آن را نفی می‌کند.

تحلیل مسئله

پیش‌فرض این شبهه و طرح این ادعا آن است که هر مسئله‌ای از قرآن کریم که مربوط به شخص پیامبر ﷺ باشد و احکام و حقوق مالی، اجتماعی یا خانوادگی را نسبت به ایشان بیان کرده باشد، مسئله شخصی ایشان است و طرح آن در قرآن کریم، طرح مسائل خصوصی خواهد بود. براساس این پیش‌فرض، مسائل طرح‌شده در خصوص احکام ازدواج پیامبر ﷺ، احکام مربوط به همسران و خانواده ایشان، احکام و آداب ارتباط اجتماعی مردم و پیامبر ﷺ و خانواده ایشان و به‌طور خلاصه هر حکمی که موضوع آن، پیامبر اسلام ﷺ یا خانواده ایشان باشد از نظر دکتر سها، در حوزه مسائل خصوصی ایشان است و ذکر آن در قرآن، ذکر مسائل خصوصی پیامبر ﷺ خواهد بود.

براساس این پیش‌فرض، میانی این شبهه بدین شرح است:

۱. احکام ازدواج پیامبر ﷺ مسئله‌ای خصوصی است.
 ۲. بیان مسائل خانوادگی پیامبر ﷺ در قرآن کریم، مسائلی خصوصی ایشان است.
 ۳. اگر در آیه‌ای از قرآن کریم، بحث احکام ازدواج یا اشاره‌ای به همسران ایشان یا حتی اموال و مسئولیت‌های ایشان در قبال سایر مسلمانان و حتی خانواده‌شان طرح شد یا توصیفی از رفتار، عملکرد اجتماعی یا خانوادگی ایشان مطرح گردید؛ این آیات در شمار مسائل خصوصی است.
 ۴. آیات فراوانی از قرآن کریم به ذکر همسران پیامبر ﷺ و مسائل مربوط به آنها پرداخته است.
 ۵. مسائل خصوصی پیامبر ﷺ ثمره و سودی برای انسان‌ها ندارد.
 ۶. ذکر همسران پیامبر ﷺ و مسائل خصوصی ایشان در قرآن کریم به جهت علاقه پیامبر ﷺ به زن و ذکر آنان است. (سها، ۱۳۹۳: ۴۲۷ و ۴۴۲)
- ادعاهای طرح‌شده در این شبهه، از دو بخش تفسیری و تحلیلی برخوردار است. در بُعد تفسیری،

برخی آیات قرآن کریم به گونه‌ای تفسیر شده که فقط به مسائل شخصی پیامبر ﷺ اشاره دارد. از سوی دیگر براساس این تفسیر، چنین تحلیل شده است که مطالب شخصی ارتباطی به انسان‌ها در طول تاریخ ندارد و از همین رو هدایت‌گری و الهی بودن این آیات مخدوش است. سپس نتیجه گرفته شده که قرآن بر ساخته است.

ادعاهای این شبهه، طی سؤال‌هایی قابل بررسی است:

۱. آیا مطالب قرآنی مربوط به ازدواج و خانواده پیامبر ﷺ مسائل زندگی خصوصی ایشان است؟
۲. آیا ذکر احکام و قضایای مربوط به همسران پیامبر ﷺ در قرآن، ثمره و فایده‌ای برای بشریت دارد؟
۳. آیا ذکر این مسائل در قرآن، بیانگر بر ساخته بودن آن و جلب منافع شخصی پیامبر ﷺ از جمله تامین جنسی از طریق قرآن است؟

در بررسی این ادعاها، لازم است ابتدا نگاهی تفسیری به آیاتی که خصوصی دانسته شده، افکنده شود، سپس با بهره‌گیری از شواهد تاریخی و روایی به تحلیل استنتاج مبتنی بر این تفسیر پرداخته گردد. پیش از ورود به بررسی تفسیری، توجه به این نکته لازم است که در طرح این شبهه هیچ‌گونه منبع و مستندی بیان نشده است. نه تنها دکتر سها، بلکه شجاع‌الدین شفا و علی دشتی نیز در این خصوص منبعی ارائه نکرده‌اند، حتی اگر جنبه تحلیلی این شبهه بی‌نیاز از منبع فرض شود، بخش تفسیری این شبهه و تفسیر آیات آن نیازمند استناد به مستندات تفسیری از جمله منابع تاریخ، حدیث و ادبیات عرب و ... است. همچنان که اثبات این مدعا که این آیات مربوط به مسائل شخصی و خصوصی است نیازمند استناد به منبع است. در حالی که در کتاب *نقد قرآن* و کتب شجاع‌الدین شفا و دشتی، هیچ منبعی در این بحث ذکر نشده است.

بررسی تفسیری آیات مربوط به همسران پیامبر ﷺ

در این شبهه ادعا شده است که آیات متعددی مربوط به همسران پیامبر ﷺ بوده و این آیات شخصی و در شمار مسائل خصوصی ایشان است. در بررسی این ادعا، باید گفت؛ تعداد آیاتی از قرآن کریم که مباحث همسران پیامبر ﷺ پرداخته، محدود است. به اذعان دکتر سها، آیات ۲۸ تا ۳۴، ۳۶ و ۳۷، ۵۰ تا ۵۳ و آیه ۵۹ از سوره احزاب؛ همچنین ۵ آیه آغازین سوره تحریم و آیاتی از سوره نور، در مجموع ۱۶ آیه از این سه سوره مرتبط با همسران پیامبر اکرم ﷺ است. (سها، ۱۳۹۳: ۴۴۶ - ۴۲۷)

با نگاهی اجمالی به این آیات، می‌توان آنها را در چند محور تقسیم کرد:

آیات ۵۰ تا ۵۲ سوره احزاب به بیان احکام عام ازدواج‌های پیامبر اسلام ﷺ می‌پردازد:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحَلَّلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ
وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالَكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ اللَّاتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ وَامْرَأَةً مُؤْمِنَةً
إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ قَدْ عَلِمْنَا مَا
فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا *
تُرْجِي مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤْوِي إِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ وَمَنْ ابْتِغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ذَلِكَ
أَدْنَىٰ أَنْ تَقَرَّ أَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَ وَيَرْضَيْنَ بِمَا آتَيْتَهُنَّ كُلَّهُنَّ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَكَانَ اللَّهُ
عَلِيمًا حَلِيمًا * لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا
مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا.

این آیات، احکام شرعی ازدواج‌های حضرت را بیان می‌کند که شامل بیان اصناف زنانی است که ازدواج با آنها برای ایشان جایز است. این زنان عبارتند از:

۱. همسرانی که مهرشان را داده؛
 ۲. کنیزانی را که خدا از غنیمت جنگی در اختیارش قرار داده؛
 ۳. دختران عمو، دختران عمه، دختران دایی و دختران خاله‌های که با ایشان مهاجرت کرده‌اند؛
 ۴. زن مؤمنی که خود را به پیامبر ببخشد در صورتی که پیامبر ﷺ بخواهد او را به زنی گیرد.
- در تفسیر این آیه شریفه توجه به دو نکته ضروری است. نکته نخست آنکه حلال بودن این افراد و اقسام مذکور در آیه شریفه بر پیامبر ﷺ به معنای جواز ازدواج ایشان با آنهاست نه آنکه تمتع از این اصناف زنان برای ایشان بدون ازدواج، مباح باشد. (آلوسی، ۱۴۱۵: ۱۱ / ۲۳۳؛ زحیلی، ۱۴۱۸: ۲۲ / ۶۵)
- نکته دوم آنکه احکام ازدواج‌های پیامبر اکرم ﷺ با سایر مسلمانان تفاوت‌های دارد و به همین جهت نیز این احکام به صورت اختصاصی ذکر شده است. مفسران چند تفاوت در احکام ازدواج‌های پیامبر ﷺ از دیگر مردان مسلمان ذکر کرده‌اند. نخستین حکم متفاوت، گستره اصناف زنانی است که پیامبر ﷺ می‌تواند با ایشان ازدواج کند. با توجه به قید «المهاجرات منهن» پیامبر اسلام ﷺ در ازدواج با بستگان شامل دختر عمو، دختر عمه و دخترخاله یا دختر دایی، تنها مجاز است با مهاجرات از ایشان ازدواج کند و اگر از مهاجران نبودند، پیامبر ﷺ نمی‌تواند با ایشان ازدواج کند. (جصاص، ۱۴۰۵: ۵ / ۲۳۷؛ ابن عربی، ۱۴۱۸: ۳ / ۱۵۵۶) همچنین به گفته برخی مفسران اگر قید «اتیت اجورهن» یعنی جواز نکاح با همسرانی

که مهر آنها را داده‌ای، ناظر به گذشته باشد، پس از نزول این آیه، ازدواج پیامبر ﷺ با زنان جدید حتی با پرداخت مهریه محدود می‌گردد. در حالی که این محدودیت برای سایر مسلمانان وجود ندارد. (قرطبی، ۱۳۶۴: ۱۴ / ۲۰۶) بر این اساس ازدواج با سایر زنان عالم، اعم از انصار و غیر انصار که ذکرشان در آیه شریفه نیامده، بر ایشان جایز نیست. همچنین ازدواج با غیرمسلمان و ازدواج با کنیز نیز که برای سایر مسلمانان جایز بوده، بر ایشان غیرمباح گردیده است. (ابن عربی، ۱۴۱۸: ۳ / ۱۵۵۷)

نکته دوم آن است که برخی از زنان پیش از آنکه عقد ازدواجی با پیامبر ﷺ داشته باشند، مهریه خود را به ایشان می‌بخشیدند و این امر را به جهت نیاز جدی به ازدواج یا تمایل شدید در ازدواج با پیامبر ﷺ پیشنهاد می‌کردند. خدای متعال در این آیه شریفه، ازدواج فرستاده خود با این دسته از زنان را نیز مجاز شمرده است. توجه به این دو تفاوت در احکام ازدواج پیامبر ﷺ با دیگر مسلمانان، حکمت بیان احکام ازدواج ایشان در قرآن کریم را مشخص می‌کند.

مسئله مهمی که در این آیات جلب توجه می‌کند، آن است که احکام ازدواج پیامبر ﷺ نسبت به سایر مسلمانان محدودتر است. با این توضیح که اصولاً تا پیش از نزول حکم محدودیت چهار همسر برای مردان، تعدد زوجات در عرف جامعه عربی عصر نزول وجود نداشت و مردان براساس میل و وسع مالی همسران متعددی اختیار می‌کردند. در این شرایط همه مردان می‌توانستند به غیر از محارم و برخی زنان مُحَرَّم با سایر زنان ازدواج کنند و ازدواج سایر مسلمانان با بستگان غیر مُحَرَّم، قیدی ندارد؛ اما در مورد پیامبر اکرم ﷺ تنها ازدواج با بستگان مهاجرت کرده و همسران سابقی که مهریه آنها پرداخته شده، مجاز است و نسبت به سایر زنانی که ذکر آنها در این آیه نیامده است، امکان ازدواج وجود ندارد. از سوی دیگر در مورد زنانی که مهریه خود را پیش از پیشنهاد ازدواج به ایشان می‌بخشیدند نیز براساس روایات تاریخی ایشان با هیچ‌یک از این زنان ازدواج نکردند و در نهایت برخی از ایشان را به ازدواج سایر اصحاب درآوردند. (سیوطی، ۱۴۰۴: ۵ / ۲۰۸) این مسئله نیز نشان می‌دهد که ازدواج این زنان مطلوب حضرت نبوده و فقط بیانگر تمایل این زنان به ازدواج با ایشان و بهره‌مندی از مقامات معنوی یا کسب افتخار بوده است.

در کنار تفاسیر مختلفی (قرطبی، ۱۳۶۴: ۱۴ / ۲۰۸؛ صادقی‌تهرانی، ۱۳۶۵: ۲۴ / ۱۸۱) که برای بخش انتهایی آیه مبارکه «لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ» ارائه شده است، برخی مفسران علت ایجاد محدودیت برای ازدواج‌های پیامبر اکرم ﷺ را براساس این فقره چنین تفسیر کرده‌اند که با توجه به جایگاه معنوی و اجتماعی پیامبر ﷺ افرادی زیادی از جمله زنان و بزرگان قبائل تمایل داشتند با ایشان وصلت کنند و از این طریق مقام‌ها و افتخار معنوی را کسب کنند یا به جهت موقعیت اجتماعی ایشان در حکومت اسلامی

پایگاه ویژه‌ای برای خود به دست آورند، به ویژه برخی که تصور می‌کردند با پسر نداشتن حضرت امکان کسب جایگاه بهتری برای اقوام و بستگان حضرت در حکومت پس از پیامبر ﷺ وجود خواهد داشت. به همین جهت نیز قرآن کریم با محدود کردن ازدواج‌های پیامبر اکرم ﷺ راه پیشنهاد ازدواج و عرضه دختران بر ایشان را بست و ایشان را از مشقت و سختی پاسخ منفی یا ازدواج‌های مکرر رها کنید. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۷ / ۳۷۵)

با توجه به نکات فوق، آیات ۵۰ تا ۵۲ سوره احزاب در احکام ازدواج پیامبر اکرم ﷺ را نمی‌توان مسائل صرفاً شخصی پیامبر ﷺ دانست، بلکه به جهت تفاوت احکام ایشان در این موضوع، در قرآن ذکر گردیده است تا به وظیفه ایشان در انجام وظیفه رسالت، کمک کرده و وظیفه مسلمانان در این خصوص را بیان کند.

دستور و بیان حکمت ازدواج پیامبر ﷺ با زن مطلقه فرزند خوانده‌اش

آیات ۳۶ و ۳۷ احزاب، از دیگر آیاتی است که ادعا شده به مسائل شخصی پیامبر ﷺ در تأمین جنسی پرداخته است:

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا * وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا *

در تفسیر این آیات گفته شده است که یکی از اهداف اسلام و پیامبر اکرم ﷺ حذف فاصله طبقاتی و از بین بردن سنت‌های غلط، از جمله عدم ازدواج دختران آزاد و اشرافی، با طبقه تهیدست و برده بود. ایشان برای این امر، ابتدا از خانواده خود شروع کرد و دختر عمه خود زینب را برای غلام آزاد کرده خود زید، خواستگاری کرد. با رضایت زینب و برادرش، این ازدواج صورت گرفت؛ ولی به دلایل مختلف (شعرانی، ۱۳۸۶: ۳ / ۱۰۵؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۳ / ۳۱۹) منجر به طلاق شد و علی‌رغم خواست و اصرار پیامبر ﷺ سرانجام آن دو از یکدیگر جدا شدند. (طبرسی، ۱۳۷۲: ۷ و ۸ / ۵۶۳؛ ابن‌هشام، ۱۴۰۴: ۱ / ۲۶۴) پس از مدتی، براساس وحی الهی، پیامبر ﷺ مأمور شد با زینب ازدواج کند تا سنت غلط دیگری در پسر واقعی دانستن، پسر خوانده را باطل کند و نشان دهد احکام پسر واقعی، مثل تحریم رابطه زناشویی، توارث و مانند آن، در مورد پسر خوانده جاری نیست.

با این تفسیر و با توجه به تصریحات آیات شریفه در دستور به ازدواج و بیان صریح علت این دستور در نفی سنت جاهلی، شخصی دانستن این آیات و در جهت تأمین جنسی پیامبر ﷺ خواندن این آیات، غیرعلمی و باطل است. هدف اصلی این آیات، ذکر یکی از همسران پیامبر ﷺ یا پرداختن به یک داستان خصوصی نیست، بلکه هدف اصلی آن، اعلام صریح و رسمی نفی فرزندپنداری فرزندخوانده است. تنها مستند شبهه‌افکنان در برداشت شخصی بودن این آیات، روایت مجعولی است (طبری، ۱۴۱۲: ۳ / ۱۶۱) که به داستان دلدادگی پیامبر ﷺ نسبت به زینب پس از ازدواج وی با زید پرداخته است. این روایت از نظر سند و متن دارای اشکال‌های فراوانی است. (قصیر، بی‌تا: ۷ - ۲) مفسران نیز این روایت را از جعلیات قصاصان دانسته (الوسی، ۱۴۱۵: ۱۶ / ۱۲۸ - ۲۲ و ۲۴) و تفسیر مبتنی بر آن را رد کرده‌اند. (قرطبی، ۱۳۶۴: ۱۴ / ۱۲۳) به هر حال این روایت مجعول، توان معارضه با نص آیه شریفه در تعلیل ازدواج پیامبر ﷺ به نفی سنت جاهلی را ندارد.

بیان آداب و وظایف همسران پیامبر ﷺ به‌عنوان حاکم جامعه اسلامی در زندگی با ایشان از دیگر آیاتی که به‌عنوان آیات ناظر به مسائل خصوصی پیامبر ﷺ در رابطه با همسرانشان عنوان شده است، آیات ۲۸ و ۲۹ احزاب و پنج آیه ابتدایی سوره تحریم است:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَزْوَاجِكُمْ إِن كُنْتُمْ تُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا * وَإِن كُنْتُمْ تُرِيدُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالذَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا.

این آیات به پیامبر ﷺ دستور داده تا به همسران خویش گوشزد کند که در زندگی مشترک با ایشان به دنبال زینت‌های دنیوی نباشند و توقع مالی بی‌جا نداشته باشند، بلکه رضایت الهی، افتخار همسری پیامبر و کمک به او در انجام رسالت و دستیابی به ثواب اخروی را مدنظر داشته باشند. این آیات، بر ساده‌زیستی و پایین بودن وضع زندگی پیامبر ﷺ نسبت به مقام و جایگاه‌شان به‌عنوان حاکم جامعه اسلامی و حتی ساده‌تر بودن وضع معیشت ایشان نسبت به عموم افراد جامعه اسلامی در عصر نبوی دلالت دارد؛ زیرا دلالت ظاهری آیه بر آن است که همسران پیامبر ﷺ با جدایی از ایشان و احیاناً با ازدواج با مردان دیگری از جامعه مسلمانان، می‌توانند زندگی مرفه‌تری داشته باشند، ولی به ایشان توصیه شده است به‌جای امکانات دنیوی بیشتر، بر سختی‌ها و کمبودهای زندگی با پیامبر خدا ﷺ صبر کنند و به دنبال رضایت الهی و سعادت اخروی باشند. (طبرسی، ۱۳۷۲: ۷ و ۸ / ۵۵۵) این آیات، علاوه بر اشاره به زندگی ساده و زاهدانه پیامبر ﷺ بر این نکته دلالت دارد که ایشان در راه عدالت و انجام رسالت، حتی

دل بستگی به زن و همسران خویش نیز ندارد و در صورت عدم همراهی یا حتی توقع آنان نسبت به بی‌عدالتی یا رغبت به دنیا، پیامبر ﷺ حاضر به جدایی از همسران خود است. هر چند محوریت این آیات خانواده پیامبر ﷺ است، ولی محور اصلی آن تأکید بر رعایت حق همسر و مساعدت او در انجام وظایف دینی و رسیدن به سعادت و جلب رضایت الهی است. زنان باید انتظارهای مشروع خود را نسبت به توانایی‌های همسر تنظیم کنند و نباید برای کسب زینت‌های دنیوی، همسر خود را وادار به گناه یا ترک رضایت الهی کنند. این پیام، دستوری همگانی است و اختصاصی به پیامبر اکرم ﷺ و همسران ایشان نداشته و نمی‌توان آن را شخصی دانست. همچنین پنج آیه نخست سوره تحریم، نیز شاهی بر بیان مسائل خصوصی پیامبر ﷺ و همسرانشان در قرآن دانسته شده است.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبَتَّغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ * قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ * وَإِذْ أَسْرَ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ نَبَأَنِي الْعَلِيمُ الْحَبِيرُ * إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ * عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَنَّ أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِّنْكَنَّ مُسْلِمَاتٍ مُّؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَأَبْكَارًا.

این پنج آیه به دو مطلب در مورد پیامبر اکرم ﷺ اشاره دارد. مطلب نخست که طی آیات یکم و دوم سوره تحریم به آن پرداخته شده است، درباره سوگندی است که طی آن ایشان، امر مباحی را بر خود ممنوع کرد و خدای متعال با بیان حکم چگونگی شکستن قسم، پیامبر ﷺ را از این امر باز داشت. در مورد علت این سوگند و آنچه که پیامبر ﷺ بر خود حرام ساخت، دو دیدگاه ارائه شده است. عمده مفسران این تحریم را مرتبط با ماجرا توطئه عائشه و برخی دیگر از همسران نسبت به پیامبر ﷺ دانسته‌اند. این زنان که از توقف پیامبر ﷺ در حجره زینب بنت جحش یا ام سلمه یا سوده، به جهت تناول شربت عسل ناراحت بودند، با هماهنگی و طرح نقشه‌ای، به پیامبر ﷺ چنان القاء نمودند که از دهان مبارک ایشان به جهت خوردن آن عسل، بوی زننده «مغافیر» می‌آید. ایشان نیز به جهت بوی بد و اشمئزار دیگران، سوگند یاد کرد که دیگر از آن عسل نخورد. (طبرسی، ۱۳۷۲: ۱۰ / ۴۷۴؛ طباطبایی، ۱۴۱۷: ۱۹ / ۳۳۸) براساس نقل دیگری این تحریم به آن جهت بود که روزی در غیاب حفصه،

پیامبر ﷺ ماریه کنیز خود را به منزل حفصه فراخواند. پس اطلاع حفصه از نزدیکی پیامبر ﷺ با ماریه در منزلش و اعتراضش به ایشان، پیامبر ﷺ برای جلب رضایت حفصه، قسم یاد کرد از ماریه کناره‌گیری کند و او را بر خود حرام کند. (طبرسی، ۱۳۷۲: ۱۰ / ۴۷۴؛ طباطبایی، ۱۴۱۷: ۱۹ / ۳۳۸) این داستان در هیچ یک از کتب صحاح نیامده است و مفسران نیز آن را غیر صحیح و منقول در منابع نامعتبر دانسته‌اند. (ابن عربی، ۱۴۱۸: ۴ / ۱۸۴۴ و ۱۸۴۵) در مقابل بیشتر مفسران و محدثان اهل سنت، روایت داستان غسل را صحیح و قابل قبول دانسته‌اند. (بخاری، ۱۴۲۲: ۷ / ۴۴؛ مسلم، بی تا: ۲ / ۱۱۰۰؛ ابن عربی، ۱۴۱۸: ۴ / ۱۸۴۴؛ آلوسی، ۱۴۱۵: ۲۸ / ۱۵۱) و آن را با ظاهر آیات مطابق تر می‌داند. (نوی، ۱۳۹۲: ۱۰ / ۷۷؛ عزت دروزه، ۱۴۲۱: ۸ / ۴۳۵)

در سه آیه دیگر ابتدایی سوره تحریم، سخن از افشاء راز پیامبر ﷺ از سوی دو تن از همسران ایشان است. فارغ از اینکه این سیر و داستان آن، مربوط به دو آیه قبل و ماجرای تحریم باشد یا خیر؛ عموم محدثان و مفسران، مراد از آن دو همسر را حفصه و عایشه ذکر کرده‌اند که راز پیامبر ﷺ را فاش کرده و مورد توبیخ خداوند قرار گرفتند. (بخاری، ۱۴۲۲: ۷ / ۴۴؛ مسلم، بی تا: ۲ / ۱۱۰۰ و ۱۱۰۱؛ سیوطی، ۱۴۰۴: ۶ / ۲۴۱؛ قمی، ۱۳۶۷: ۲ / ۳۷۵؛ طبرسی، ۱۳۷۲: ۱۰ / ۴۷۴؛ طباطبایی، ۱۴۱۷: ۱۹ / ۳۳۷)

با توجه به نحوه بیان آیات و القاء خصوصیات حوادث و عدم ذکر اسامی یا قضایای جزئی در این آیات شریفه، آشکار است که هدف از این آیات، بیان امور خصوصی نیست، بلکه غرض بیان مسائلی مرتبط با عموم مسلمانان است. این مسائل می‌تواند در ابعاد فردی پیامبر اکرم ﷺ بعد اجتماعی رهبری جامعه و همچنین شناخت تاریخی نسبت به اطرافیان پیامبر ﷺ مورد نظر باشد.

در بعد فردی این آیات به اخلاق شایسته پیامبر ﷺ در برخورد با همسران اشاره دارد، بالآخر با توجه به اختلافات همسران پیامبر ﷺ با یکدیگر و رقابت‌هایی که با یکدیگر داشتند، گاهی آن حضرت را می‌آزردند (واحدی، ۱۴۱۱: ۴۶۰؛ طبرسی، ۱۳۷۲: ۱۰ / ۴۷۲؛ سجستانی، ۱۴۳۰: ۲ / ۱۹۱؛ بیهقی، ۱۴۱۹: ۷ / ۳۵۳) و حتی به ایشان اعتراض می‌کردند، این آیات بیانگر رفتار کریمانه حضرت با آنها است. این رفتار الگویی مناسب برای سایر مسلمانان در رفتار با همسر است. (مکارم‌شیرازی، ۱۳۷۴: ۲۴ / ۲۷۱؛ عبدالسمیع، ۱۴۲۳: ۱۲۶)

در بعد تاریخی نیز این آیات شناخت بهتری از اطرافیان پیامبر ﷺ بالآخر همسران ایشان ارائه می‌دهد و معرف جایگاه عادی ایشان است. این آیات، همسران حضرت را معرفی کرده و جایگاه اطاعت و خیرخواهی ایشان نسبت به شخص نبی مکرم ﷺ و همکاری و دلسوزی در انجام رسالت الهی یا حتی توطئه‌های برخی از همسران و همدستی آنان علیه ایشان را نشان می‌دهد. براساس این آیات برخی از

آنان نه تنها معرفت لازم به مقام نبوت را نداشتند، بلکه گاه پیغمبر ﷺ را همچون یک فرد عادی مورد بازخواست و اهانت قرار می دادند.

در بُعد اجتماعی این آیات بیانگر شرایط و ویژگی های لازم برای حاکم جامعه اسلامی است که باید در مقابل زیاده خواهی و توطئه اطرافیان خود، چه برخوردی داشته باشد. از سویی با توجه به جایگاه رهبران و مسئولان جامعه، مسائل خانواده و فرزندان ایشان، مسائل کاملاً شخصی تلقی نمی شود و قطعاً در جامعه مؤثر بوده و بازتاب خواهد داشت و چه بسا مورد سوء استفاده مخالفان قرار گیرد. از همین رو ایشان جهت مدیریت خانواده، سیاست ها و راهکارهای متعددی همچون نصیحت و حتی کناره گیری از ایشان را در پیش گرفت (قرطبی، ۱۳۶۴: ۱۸ / ۱۷۸) تا جایی که شایعه طلاق آنان منتشر شد. (سید قطب، ۱۴۰۸: ۸ / ۱۶۳) این آیات نیز درصدد تنظیم روابط داخلی بیت نبوی است تا با مشاهده کوچک ترین شکل توطئه، ریشه این گونه کارها را در خانه پیامبر ﷺ بخشکاند. در همین رابطه برخی معتقدند آیات ابتدایی سوره تحریم، احتمالاً مربوط به چند واقعه متفاوت است (عبدالسمیع، ۱۴۲۳: ۱۱۹) این وقایع از شکل گیری جریانی مرموز در میان مسلمانان خبر می دهند که برای تضعیف جایگاه اجتماعی پیامبر ﷺ تلاش می کند و متأسفانه این جریان به منزل ایشان هم نفوذ کرده است. این آیات دارای شأن نزول عام یا فضای نزول است (خامه گر، ۱۳۹۲: ۱۱۹) و در این فضا، سوره تحریم نازل شده و به زنان پیامبر ﷺ هشدار می دهد که از خیانت به ایشان و همکاری با جریان توطئه دست بردارند.

در مجموع باید گفت هرچند در آیات ۲۸ و ۲۹ سوره احزاب و ۵ آیه ابتدایی سوره تحریم، بر رعایت حق همسر، با محوریت خانواده پیامبر ﷺ تأکید شده است؛ در عین حال اختصاصی به ایشان نداشته و الگوی همگانی برای زندگی مشترک است. زنان باید انتظاراتی مشروع خود را نسبت به توانایی های همسر تنظیم کنند و در همه حال، حافظ اسرار زندگی وی باشند. افزون بر این چنان که اشاره خواهد شد، این آیات تصویر روشن تری از همسران پیامبر ﷺ و جایگاه ایشان در مرجعیت علمی و اجتماعی نیز ارائه می دهد که می تواند به عنوان اهداف ذکر اشاره به این حوادث تاریخی در قرآن کریم باشد.

بیان احکام و وظایف همسران پیامبر ﷺ در زندگی اجتماعی

آیات ۳۰ تا ۳۴ و ۵۹ سوره احزاب، از دیگر آیاتی است که در این شبهه به عنوان آیات خصوصی ذکر شده است. (سها، ۱۳۹۳: ۴۴۱)

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَنِ يَاْتِ مِنْكُمْ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيَّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا * وَمَنْ يَقْنُتْ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعَمَلْ صَالِحًا نُؤْتِهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا

كِرِيمًا * يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا * وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا * وَذُكِّرْنَ مَا يُثَلَّى فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا. (أحزاب / ۳۴ - ۳۰)

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا. (أحزاب / ۵۹)

این آیات سوره احزاب در ادامه بیان احکام و وظایف همسران پیامبر مطرح شده است. آیات پیشتر (أحزاب / ۲۸ و ۲۹) به وظایف همسران نبوی نسبت به شخص نبی اشاره داشته و این آیات به وظایف ایشان در برخورد و تعامل اجتماعی اشاره دارد و احکام اجتماعی زنان و ارتباط آنان با دیگران را در جامعه بیان می‌کند. بخشی از این احکام توصیه‌شده، همانند عدم ارتکاب فحشاء، رعایت تقوا در برخورد با دیگران، عدم تبرج و آشکار نساختن زینت برای دیگران، کاملاً جنبه اجتماعی دارد و برخی از این توصیه نیاز زمینه‌ساز تعامل صحیح با دیگران است. در مجموع گرچه مخاطب این سخنان و دستورات، همسران پیامبرند، ولی محتوای آیات و نتیجه آن، همگان را شامل می‌شود، خصوص کسانی که در مقام رهبری خلق و پیشوایی و تاسی مردم قرار گرفته‌اند. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۷ / ۲۸۲) چنان‌که در آیه ۵۹ این سوره تصریح شده است که این احکام برای زنان و دختران پیامبر ﷺ و همه زنان مؤمنان است. نهایت اینکه همسران پیامبر ﷺ به جهت انتساب به ایشان و جایگاه اجتماعی، نسبت به رعایت این احکام اولویت دارند و در صورت عدم رعایت مجازات و عقاب بیشتری خواهند دید؛ زیرا با توجه به این جایگاه هم اتمام حجت بیشتری نسبت به سایر زنان داشته‌اند و هم اینکه تأثیر اجتماعی این اعمال و رفتار ناصحیح از ایشان در جامعه بسیار زیاد خواهد بود. با این توضیحات روشن است که این آیات نیز به هیچ‌وجه، مسائل خصوصی زندگی پیامبر اکرم ﷺ نیست و مسائلی است که برای عموم مسلمانان و جامعه اسلامی موضوعیت دارد.

بیان احکام مسلمانان در رابطه با پیامبر ﷺ و همسران ایشان

آیه ۵۳ سوره احزاب از دیگر آیاتی است که برخی ادعا کرده‌اند مربوط به مسائل خصوصی پیامبر ﷺ است و نفعی برای بشریت ندارد. (سهلا، ۱۳۹۳: ۴۴۲)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرِ نَاظِرِينَ إِنَاهُ وَلَكِنْ إِذَا

دُعِيْتُمْ فَأَدْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا. (احزاب / ۵۳)

این آیه شریفه با اشاره به اخلاق کریمانه پیامبر اسلام ﷺ و حیاء ایشان در برخورد با دیگران، به مسلمانان توصیه می‌کند که با توجه به این مسئله، در رفتار خود با ایشان دقت کافی داشته باشند تا موجب اذیت ایشان نباشند. در همین رابطه به مصادیقی از آداب رفتار با دیگران از جمله شخص نبی مکرم اسلام ﷺ نیز اشاره شده است. عدم ورود به منزل بدون اذن صاحب‌خانه، عدم تجسس و چشم‌چرانی در منزل دیگران، عدم مزاحمت و جلوس طولانی و بدون دلیل در منزل دیگران، رفتار عقیفانه با خانواده و همسر دیگران از مصادیق آداب رفتار اجتماعی اسلامی است که در آیه شریفه آمده است. طبیعی است این ضرورت رعایت این آداب، انحصاری به شخص پیامبر ﷺ و خانواده ایشان ندارد و برای همه مسلمانان در ارتباط با یکدیگر لازم است. در عین حال به جهت حیاء و اخلاق کریمانه نبوی، ایشان در این مورد خود به مسلمانان تذکر نمی‌دهد و خداوند در این آیه شریفه این آداب را نسبت به همه مسلمانان بالاخص در رابطه با پیامبر اکرم ﷺ تذکر داده است. با این توضیح این آیات نیز آیات اختصاصی و مربوط به مسائل شخصی پیامبر ﷺ نیست، بلکه تعلیم آداب اجتماعی برای عموم مسلمانان و بشریت است.

بخش پایانی آیه شریفه که در ممنوعیت ازدواج با همسران رسول خدا پس از رحلت ایشان است، هرچند مختص به نبی مکرم است، در عین حال مسئله‌ای شخصی نبوده بلکه مسئله‌ای عمومی برای جامعه اسلامی است. به جهت جایگاه اجتماعی و معنوی پیامبر و انتساب همسران ایشان به آن حضرت، پس از رحلت ایشان عده زیادی متمایل به ازدواج با آنها بودند و چه بسا برای ازدواج با آنها به رقابت و نزاع یا حتی درگیری‌های خونین منجر می‌گردید. از سوی دیگر به جهت آسرابی که همسران ایشان از زندگی مشترک با رسول خدا ﷺ داشتند، در صورت ازدواج با دیگران، احتمال افشاء این اسرار بود. همچنین به سبب جایگاه و حرمتی که همسران پیامبر در میان مسلمانان داشتند، با هر کسی وصلت می‌کردند، مایه جلب قلوب مردم به سوی او می‌شد. لذا احتمال داشت سران صحابه و قبائل در تصاحب و ازدواج با همسران رسول خدا ﷺ رقابت کنند و برای خویش مرجعیت و موقعیتی ادعا کرده و به اعتبار اسلام آسیب بزنند یا حتی همسران پیامبر را وادار به جعل احادیث و انتساب سخنانی به نفع خویش کنند. هر یک از این مسائل یا مجموعه آنها موجب نگرانی بود. (سبحانی، ۱۳۷۹: ۱ / ۱۲۶ و ۱۲۷) به همین

جهت در آیه ۵۰ سوره احزاب با تعبیری چون «لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ» و «خَالِصَةً لَّكَ مِنَ الدُّنْيَا الْمُؤْمِنِينَ» به این حکم اشاره کرده و در این آیه نیز به صراحت ازدواج همسران رسول خدا پس از رحلت ایشان را ممنوع کرده است. با این تفسیر مشخص می‌گردد که علی‌رغم اختصاصی بودن این حکم به همسران پیامبر، در عین حال این مسئله برای حفظ اسلام و تضمین هدایت عموم صادر شده است و جنبه شخصی ندارد.

شواهد شخصی نبودن آیات مربوط به همسران پیامبر ﷺ

در نگاهی اجمالی به این آیات روشن گردید که این آیات، بیان مسائل صرفاً شخصی یا خانوادگی پیامبر ﷺ نیست. در عین حال شواهد ذیل، نقض‌های دیگری بر ادعای شخصی بودن این آیات و ذکر همسران نبوی به جهت علاقه پیامبر ﷺ به زن و ذکر آنان است. (سها، ۱۳۹۳: ۴۲۷ و ۴۴۲)

۱. نخستین شاهد، عدم ذکر نام هیچ‌یک از همسران پیامبر ﷺ به‌طور مشخص در قرآن کریم است. حتی در بیان ازدواج پیامبر ﷺ با همسر فرزند خوانده خویش نیز، نام زید - فرزند خوانده و همسر پیشین زینب - در قرآن آمده است، اما نامی از زینب برده نشده است.

۲. عدم اشاره قرآن به جزئیات حوادث از دیگر نشانه‌های بطلان طرح مسائل شخصی در قرآن است. قرآن کریم به جزئیات قضایای تاریخی که نقشی در پیام اصلی آیه ندارند، اشاره نکرده است. برای نمونه در آیات یکم سوره تحریم، قرآن کریم درباره اینکه پیامبر ﷺ چه چیزی را بر خودش حرام کرد و برای رضایت کدام همسرش این اقدام را انجام داد، سخنی نمی‌گوید؛ زیرا دانستن این مطالب برای درک پیام سوره ضرورتی ندارد و آنچه مورد نظر است، بیان رفتار بزرگ‌منشانه پیامبر ﷺ با همسران و گزارش تخلفات همسرانش است.

۳. دیگر شاهد شخصی نبودن، آیات مربوط به همسران پیامبر ﷺ آن است که در زندگی ایشان حوادث مختلفی از شادی و غم بوده است، اما قرآن کریم به آن نپرداخته است. تولد فرزندان ایشان و رحلت آنان، ازدواج با تک‌تک همسران یا لااقل موارد خاصی مانند عایشه که به گفته شبهه‌افکنان مورد علاقه خاص بوده، در قرآن کریم نیامده است. حوادث متعددی از زندگی پیامبر ﷺ در کتب سیره نقل شده، اما در قرآن نیامده است. این امر خود دلیل آن است که ذکر مسائل مربوط به پیامبر ﷺ در قرآن کریم، صرفاً به جهت ارتباط با شخص ایشان نبوده، بلکه به جهت تأثیر آن در عموم انسان‌هاست، لذا تنها قضایایی عمومی که مرتبط با عموم مسلمانان یا در ارتباط مسلمانان با دیگر گروه‌ها است، در قرآن کریم آمده است. این مسئله، خود دلیلی بر حقانیت قرآن و غیرشخصی بودن آن است.

۴. شاهد دیگر آن است که قضایای مورد اشاره قرآن در رابطه همسران پیامبر ﷺ به‌طور عمده در مسائل

چالشی است. اگر قرار بود مانند سلاطین و شاهان، خاطراتی از همسران و خانواده پیامبر ﷺ در قرآن بیاید، به جای این مسائل، باید بخش‌های جذاب‌تری از زندگی خانوادگی ایشان برای ذکر در قرآن انتخاب می‌گردید.

وجه ذکر همسران پیامبر ﷺ در قرآن کریم

یکی از ادعاهای شبهه‌افکنان آن بود که طرح مسائل مربوط به همسران و خانواده پیامبر در قرآن کریم، ثمره‌ای برای بشریت ندارد. در حالی که براساس تفاسیر مختصر ارائه شده از آیات مربوط به خانواده پیامبر ﷺ روشن گردید که در این آیات، نکات اخلاقی و تربیتی و پیام‌های عمومی و جاوید زیادی برای عموم مسلمانان در طول تاریخ وجود دارد. در ذیل به برخی از این اهداف اشاره می‌شود:

۱. یکی از اهداف ازدواج‌های پیامبر ﷺ ارائه الگوی انسان کامل در همه ابعاد از جمله خانواده و همسرداری است. ذکر و بیان برخی مسائل مربوط به همسران ایشان در قرآن کریم نیز برای ارائه این الگو است. در این آیات، الگویی عملی برای زنان در تعامل با همسرانشان و همچنین الگویی برای مردان مؤمن در رابطه با همسران و سایر زنان مؤمن ترسیم شده است.

۲. از دیگر نکات قابل توجه در آیات مرتبط با همسران پیامبر اکرم ﷺ آن است که منسوب بودن به رسول خدا ﷺ یا همسر ایشان بودن، فضیلت و مصونیت خاصی برای افراد ایجاد نمی‌کند. شاخص سنجش درستی و حقانیت هر شخص، مطابقت رفتار و عملکرد آنان با احکام و اخلاق الهی است. بر این اساس، این آیات بیانگر شخصیت و جایگاه عادی همسران پیامبر ﷺ در زندگی و رسالت ایشان است و هر گونه ادعا یا شبهه مرجعیت آنان پس از رحلت رسول خدا ﷺ را مرتفع می‌کند.

۳. با توجه به اینکه اکثر مسائل مرتبط با همسران حضرت که در قرآن به آن اشاره شده در مسائل چالشی است، می‌توان گفت علت پرداختن به این مسائل آن است که گاهی نزدیکان رهبران جامعه با سوءاستفاده از موقعیت اجتماعی آنان، اقداماتی انجام می‌دهند که رفتار شخصی تلقی نمی‌شود و موجب تأثیرات اجتماعی درازمدت و حتی تغییرات اساسی در تعالیم آن رهبر می‌گردد. از جمله آیات ابتدایی سوره تحریم، به توطئه‌ای در خانه پیامبر ﷺ اشاره دارد که افزون بر ترسیم برخورد اخلاقی و کریمانه پیامبر ﷺ با آن، به مقابله شدید با آن پرداخته است. آیات ۲۸ و ۲۹ سوره احزاب نیز توجه افراطی به دنیا و زیاده‌خواهی از اموال عمومی از سوی همسران را نکوهش می‌کند. از آنجاکه این دو مسئله - توطئه‌گری و زیاده‌خواهی و چشم‌داشت نسبت به اموال عمومی از سوی خانواده و همسران پیامبر ﷺ - تأثیرات مخرب اجتماعی در بر خواهد داشت، قرآن به شدت با آن مقابله کرده و ذکر آن در قرآن جاوید، هشدار و درسی برای عموم مسلمانان و نسل‌های آتی است.

دلالت آیات مربوط به همسران نبوی بر طهارت پیامبر ﷺ از هوای نفس

از دیگر ادعاهای این شبهات آن است که طرح مسائل خصوصی پیامبر ﷺ و همسرانشان در قرآن به جهت زن دوستی و شهوت خواهی ایشان و برای تأمین جنسی ایشان است. در حالی که بررسی آیات مورد استشهاد شبهه افکنان خلاف این ادعا را ثابت می کند؛ زیرا عمده این آیات بیانگر توقعات نابه جا و مشکل سازی برخی همسران در زندگی مشترک با پیامبر ﷺ است و اگر آن گونه که ادعا شده ایشان در صدد برآوردن امیال شهوانی بود، بر اساس عرف معمول آن عصر می بایست از ایشان جدا شده و همسران جدید و سازگاری را اختیار می کرد به ویژه آن که این آیات مجوز ضمنی این کار را نیز به ایشان داده است، در حالی که پیامبر اکرم ﷺ علی رغم تمام نامالیمات و بداخلاقی همسرانشان، با روش های اخلاقی و تربیتی که گاه به کناره گیری از همسران نیز می انجامید، زندگی مشترک خویش با ایشان را ادامه دادند. بر این اساس، خود این آیات، با بیان زوایایی از زندگی نبی مکرم ﷺ تابندگی شخصیت ایشان را برای همیشه جلوه گر کرده و دلیل روشنی بر رد اتهام هواپرستی به رسول خدا ﷺ است.

دلالت آیات مربوط به همسران پیامبر ﷺ بر الهی بودن قرآن کریم و مصونیت آن از تحریف

هدف و ادعای اصلی این شبهه آن است که با تمسک به طرح مسائل شخصی پیامبر ﷺ در قرآن کریم، قرآن را بر ساخته ایشان معرفی کند و الهی بودن قرآن کریم را زیر سؤال برد، در حالی که با توجه به تفاسیر این آیات، حیات نبوی به صورت کاملاً شفاف در این آیات ترسیم شده است. این آیات نشان می دهد که ظاهر و باطن زندگی ایشان یکسان بوده و هیچ گونه ملاحظه یا تلاشی برای مخفی کردن ابعادی از زندگی ایشان وجود ندارد. این امر از سویی بیانگر سلامت و صداقت در زندگی نبی مکرم اسلام ﷺ است به طوری که از سوی خدای متعال این ابعاد زندگی ایشان نیز با تأیید الهی گزارش شده است. از سوی دیگر این آیات بیانگر سلامت و مصونیت قرآن کریم از تحریف است؛ زیرا اگر چنانچه ادعا شده قرآن بر ساخته پیامبر ﷺ بود یا به فرض احتمال وقوع تحریف در قرآن کریم از سوی رسول خدا ﷺ یا اصحاب و تابعین بعدی بود، یکی از مناسب ترین آیات برای حذف یا تحریف، آیات مرتبط با برخی از اشکالات و چالش های مربوط به همسران پیامبر ﷺ بود. پس وجود این آیات افزون بر اینکه اهداف و ثمرات جدی برای عموم انسان ها دارد، نشانه الهی بودن و مصونیت قرآن کریم از تحریف و هر گونه جعل است.

نتیجه

با نگاهی به آیات مربوط به همسران و مباحث طرح شده در آنها، مشخص است که این آیات به هیچ وجه

بیانگر مسائل شخصی پیامبر ﷺ نیست. این آیات به سان دیگر آیات قرآن کریم، برای بهره‌گیری و هدایت عموم جامعه نازل شده است و در عین حال که بیانگر مشکلات و چالش‌های پیامبر ﷺ در زندگی عادی خود در مقابله با دشمنان اسلام، تلاش‌های ایشان در تبلیغ رسالت خود، تحقق حاکمیت اسلامی و اداره شایسته آن است، نشان‌دهنده چالش‌های یک زندگی عادی خانوادگی نیز می‌باشد تا از این رهگذر الگویی عملی برای سایر مسلمانان باشد. البته ثمرات دیگری همچون نفی شبهه مرجعیت همسران پیامبر پس از ایشان نیز از آن قابل استفاده است. در عین حال وجود این آیات، به جهت طرح مسائل چالشی در زندگی پیامبر اکرم ﷺ و خانواده ایشان، خود دلیلی بر عدم تحریف قرآن کریم است.

منابع و مآخذ

الف) کتاب‌ها

- قرآن کریم.

- آلوسی، سید محمود، ۱۴۱۵ ق، روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم و السبع المثانی، بیروت، دار الکتب العلمیة.

- ابن عربی، محمد بن عبدالله، ۱۴۱۸ ق، أحكام القرآن، تحقیق محمد عبدالقادر عطا، بیروت، دار الجیل.

- ابن هشام، عبدالملک، ۱۴۰۴ ق، السیرة النبویة، بیروت، دار احیاء التراث العربی.

- بخاری، محمد بن اسماعیل، ۱۴۲۲ ق، الجامع المسند الصحیح المختصر من أمور رسول الله صلی الله

علیه وسلم و آیامه المشتهر بصحیح البخاری، تحقیق محمد زهیر بن ناصر الناصر، بی‌جا،

دار طوق النجاة.

- بیهقی، احمد بن حسین، ۱۴۱۹ ق، السنن الکبری، بیروت، دار الفکر.

- جصاص احمد بن علی، ۱۴۰۵ ق، أحكام القرآن، بیروت، دار احیاء التراث العربی.

- دروزه، محمد عزة، ۱۴۲۱ ق، التفسیر الحدیث؛ ترتیب السور حسب النزول، بیروت، دار الغرب الاسلامی.

- دشتی، علی، بی تا، بیست و سه سال، بیروت، بی‌نا.

- زحیلی، وهبه بن مصطفی، ۱۴۱۸ ق، التفسیر المنیر فی العقیلة و الشریعة و المنهج، بیروت، دار الفکر

المعاصر.

- سبحانی تبریزی، جعفر، ۱۳۷۹، سیمای فرزندگان، قم، مؤسسه امام صادق ﷺ.

- سجستانی، ابوداود، ۱۴۳۰ ق، سنن ابی داود، تحقیق شعیب الأرئووط، بی‌جا، دار الرسالة العالمیة.

- سها، ۱۳۹۳، نقد قرآن، بی جا، بی نا.
- سید قطب، ۱۴۰۸ ق، فی ظلال القرآن، بیروت، دار الشروق.
- سیوطی، جلال الدین، ۱۴۰۴ ق، الدر المنثور فی التفسیر بالمأثور، قم، کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی.
- شعرانی، ابوالحسن، ۱۳۸۶، پژوهش های قرآنی علامه شعرانی، تحقیق محمدرضا غیاثی کرمانی، قم، بوستان کتاب.
- شفا، شجاع الدین، ۱۳۷۸، تولدی دیگر ایران کهن در هزاره نو، تهران، فرزاد.
- صادقی تهرانی، محمد، ۱۳۶۵، الفرقان فی تفسیر القرآن بالقرآن و السنة، قم، فرهنگ اسلامی.
- طباطبایی، سید محمدحسین، ۱۴۱۷ ق، المیزان فی تفسیر القرآن، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چ پنجم.
- طبرسی، فضل بن حسن، ۱۳۷۲، مجمع البیان لعلوم القرآن، تهران، ناصر خسرو.
- طبری، محمد بن جریر، ۱۴۱۲ ق، جامع البیان فی تفسیر القرآن، بیروت، دار المعرفة.
- قرطبی، محمد بن احمد، ۱۳۶۴، الجامع لأحكام القرآن، تهران، ناصر خسرو.
- القصیر، احمد بن عبدالعزیز، بی تا، التحقیق فیما نسب للنبی من زواجه بزینب بنت جحش، بی نا، (موجود در المكتبة الشاملة).
- قمی، علی بن ابراهیم، ۱۳۶۷، تفسیر قمی، قم، دار الکتب.
- مسلم بن حجاج، بی تا، الجامع الصحیح المسمی صحیح مسلم، بیروت، دار الجیل و دار الأفاق الجديدة.
- مکارم شیرازی، ناصر و همکاران، ۱۳۷۴، تفسیر نمونه، تهران، دار الکتب الاسلامیه.
- نووی، ابوزکریا محیی الدین یحیی بن شرف، ۱۳۹۲ ق، المنهاج شرح صحیح مسلم بن الحجاج، بیروت، دار إحياء التراث العربی، چ دوم.
- واحدی، علی بن محمد، ۱۴۱۱ ق، أسباب النزول، تحقیق کمال بسیونی زغلول، بیروت، دار الکتب العلمیه.

ب) مقاله ها

- خامه گر، محمد، ۱۳۹۲، «نقد و ارزیابی روایات شأن نزول سوره تحریم»، پژوهش های قرآنی، ش ۷۳، ص ۱۲۳ - ۹۶، مشهد، دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان.
- عبدالسمیع، الأیس، ۱۴۲۳ ق، «حادثة التحريم فی إطار المعالجة النبوية للمشاكل الحیاة الزوجية، دراسة حدیثية»، الاحمدية، رقم ۱۰، ص ۸۳، الامارة العربیة، دار البحوث للدراسات الاسلامیه.

